

O UVJETIMA NASTANKA NJEMAČKOG FASIZMA

U imperijalističkim uvjetima vlast se nalazi u rukama vrlo male grupe monopolnih gospodara (veliko-industrijalaca i bankovnih moćnika) koja se već prema nacionalnim i historijskim danostima povezuje u savez s velikim posjedom, visokim klerom ili drugim brojčano neznatnim slojevima, a u vršenje egzekutive uvlači tradicionalne ili novo nastale elite (ministerijalnu birokraciju, vojne vrhove i sl.) Dosljedno neznatna većina koja sudjeluje u vlasti stoji nasuprot globalnom stanovništvu koje služi vlasti kao objekt. Iz toga slijedi da se imperijalistička vladavina može održati samo ako znade prodočiti široke slojeve stanovništva nevladajućih klasa da podupiru postojeći sistem tj. da ih zna mobilizirati za aktivno zalaganje protiv vlastitih objektivnih interesa.

Lenjin je već 1910. godine istakao da se imperijalistička buržoazija služi dvostrukom metodom kako bi osigurala nužno vezanje širokih masa za sebe u eksploatorskom sistemu, »Pri čemu«, kako je isticao, »te se dvije metode čas smjenjuju a čas međusobno isprepliću u različitim kombinacijama. Prva metoda je metoda sile, metoda uskraćivanja bilo kakvih ustupaka radničkom pokretu ... Druga metoda je metoda 'liberalizma', koraka u pravcu razvijanja političkih prava, u pravcu reformi, ustupaka itd.«¹

Nakon izbijanja opće krize kapitalizma (početak prvog svjetskog rata) i potpune njezine karakteristike (pobjeda velike socijalističke oktobarske revolucije), te su se dvije metode prilagođivale novim uvjetima klasne borbe i pri tome se bitno usavršile. To se dešavalo iz dvostrukog razloga. Mobiliziranje milijuna ljudi na frontu, povećanje nevolje i bijede u pozadini, mnogoslojne popratne pojave tih razvoja a prije svega revolucioniranje radničke klase i drugih radnih ljudi (što je dolazilo do izražaja između ostalog u raznim revolucijama 1918/1919. i zatim u oformljivanju komunističkih partija) sve je to sada iziskivalo kvalitativno nova sredstva da se stanovništvo aktivira u korist imperijalizma. S druge strane nastajale su za imperijalistički vladajući aparat dijelom modificirane, a čak i neke posve nove zadaće za čije rješenje su se mogle zloupotrijebiti mase samo s jednim djelomično novim instrumentarijem. Modificiranim zadaćama pripadalo je u prvom redu sprečavanje proleterske revolucije koja je do tada bila poznata samo kao postavljanje cilja radničkoj

¹ V. I. Lenjin, Razlike u evropskom radničkom pokretu, u: Djela, sv. 16 Berlin 1962., str. 356.

klasi ili pak (u Pariškoj komuni) kao neuspjeli eksperiment, a sada se, u Rusiji, morala provjeriti njezina životnost. Iz te realnosti rezultirala je istodobno posve nova zadaća da se zaustavi pobjedonosna proleterska revolucija, i s time usko povezano jednako tako novo nastojanje da se poništi internacionalno zračenje sovjetske države i da se razbiju komunističke partije u pojedinim imperijalističkim državama. U Njemačkoj i nekim drugim zemljama trebalo je još likvidirati socijalna i politička dostignuća koja je izborila radnička klasa u na pola puta zastalim antiimperijalističkim revolucijama po svršetku rata.

Perfekcioniranje obiju imperijalističkih vladavinskih metoda nakon 1917/1918. koje je bilo uvjetovano promjenom masa stanovništva kojima je trebalo manipulirati i kroz nove zadaće dade se najzornije demonstrirati na primjeru Njemačke. U toj zemlji vladajuća klasa je bila suprotstavljena relativno zreloom proletarijatu i bila je najjače pritisnuta od svojih imperijalističkih rivala tako da je tu bila najočitija propast imperijalizma i najizraženija potreba najhitnije efikasne akcije za njegovo spašavanje. Budući da je imperijalistička buržoazija i dalje raspolagala znatnom ekonomskom moći i velikim organizacijskim iskustvom, a istodobno podobna u svojoj slobodnoj pokretljivosti (npr. na vojnom području) bilo je naravno da se ona najintenzivnije pozabavi izradom savršenijih metoda vladanja i da pri tom postupi naročito mudro i »lukavo«.²

Stvarno se pokazuje da je Njemačka u pogledu vladavinskih metoda monopolnog kapitala postala poljem eksperimentiranja koje je sveukupni svjetski imperijalizam pomno izučavao, na kojem su se sukcesivno (djelomično i simultano) primjenjivale sve moguće varijante imperijalističkog vlastodržstva, od pseudosocijalističkog vijeća narodnih poslanika u novembarskoj revoluciji preko naglašeno »slobodarskog« otvorenog građanskog parlamentarizma Weimarske republike (koji je pružao prostora desnim pučistima i kontrarevolucionarnim pohodima protiv radničke klase) i prezidijalne diktature ranih tridesetih godina pa sve do 1933. instalirane brutalne vladavine Hitlerovog fašizma.

Perfekcioniranje imperijalističkih vladavinskih metoda u Njemačkoj u međuratnom razdoblju, koje je završilo uspostavom fašističke diktature i stoga omogućilo oblikovanje i razvoj njemačkog fašizma bilo je u cjelini u znaku okretanja k političkoj reakciji (koja odgovara monopolističkom stadiju kapitalizma),³ bilo je u pojedinostima karakterizirano promjenama u odnosu klasnih snaga i odvijalo se u stalnom i djelomičnom oštrom razmimoilaženju između raznih monopolnih grupa, njihovih ideologa i političkih eksponenata.⁴

Držanje pojedinih koncerna i političara u tom razmimoilaženju rezultiralo je naravno iz mnogih faktora, npr. iz tradicionalnih, konfesionalnih, lokalnih, partijsko političkih i drugih uvjeta, iz osobnih iskustava, shvaćanja i postavljanja cilja i vodilo je dosljedno do mnogostrukih kombinacija taktičkih varijanata. Ipak se generalno može konstatirati da su u krajnjoj instanciji bili

² Usporedi isto, Pismo njemačkim komunistima u: Djela, sv. 32, Berlin 1967, str. 537. f.

³ Usporedi isto, O karikaturni marksizma i o »imperijalističkom ekonomizmu«. U: Djela sv. 23 Berlin 1957, str. 34.

⁴ Usporedi također Georgi Dimitrov, Ofanziva fašizma i zadaće komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma, u Wilhelm Pieck (Georgi Dimitrov) Palmiro Togliatti, Ofanziva fašizma i zadaća komunista u borbi za narodne fronte protiv rata i fašizma, Berlin 1960, str. 89.

ekonomski motivi koji su nukali razne monopolne grupe u zagovaranju i perfekcioniranju vladavinskih metoda (koje naravno nikada nisu bile upotrebljene u apsolutnoj čistoći). Prvenstveno je ovdje značajno da je primjenjivanje liberalno parlamentarne metode (po Lenjinovim riječima »metode prevare, laskanja, fraze, milijunskih obećavanja, traljavih prosjačkih darova, ustupaka u nevažnom«⁵ iziskivalo materijalne ustupke radnicima, koji su sa sobom donosili osjetne gubitke za kapitaliste određenih industrijskih grana i za kapitaliste drugih branša. Očito je npr, da su vlasnici monopola u teškoj industriji (ugljen-željezo-čelik) zbog posebnosti teškoindustrijske proizvodnje i tehničkog stanja njihovih tvornica bili više zainteresirani za produženje radnog vremena, niske plaće i ukidanje socijalnih povlastica nego li gospodari novih industrijskih grana (elektro-kemija) koji su lakše mogli povisiti profite intenziviranjem i racionaliziranjem rada i iskorištavanjem tehničko-znanstvenog napretka. Stoga slijedi da su se teški industrijalci energičnije zalagali za ukinuće osam satnog radnog dana i tarifnih ugovora, za nepriznavanje odnosno razbijanje sindikata i za odustajanje od demokratski i socijalno nanesene fasade građanske države nego njihove kolege iz mlađih industrijskih grana. Pri tome je antidemokratsko i prema sindikatu neprijateljsko držanje naravno impliciralo frontalni stav protiv socijaldemokracije u čijim su desnim vođama teški industrijalci gledali doduše prave pobornike proimperijalističke politike ali čije su organizirano pripadništvo ipak smatrali potencijalnim rezervoarom revolucije.

Premda su postojale mnogostruke veze između pojedinih monopolnih grupa ipak se mnogi vlasnici koncerna nisu čvrsto držali svih točaka jedne ili druge metode te su obje velike monopolne frakcije u određenoj mjeri igrale podijeljene uloge. Diferenciranju unutar monopolne buržoazije doprinosila je i okolnost da su teška industrija i nove grane industrije u vanjsko-političkom pogledu zastupale, uostalom ekonomski opravdane, različite koncepcije. Zbog versajskog ugovora su naročito industrija ugljena i čelika izgubile sirovinske izvore. Njihove mogućnosti izvoza bile su u usporedbi s mogućnostima izvoza elektroindustrije i kemijske industrije male. Budući pak da su osim toga, adekvatno tadašnjem stanju, tehnike oružja bile naročito zainteresirane za naoružanje, to ne čudi da su se mirovinskom ugovoru suprotstavljale nepomirljivije nego li vlasnici koncerna elektrotehnike i kemije. Dakle tjerali su na brže poništenje ratnih rezultata i favorizovali su unutrašnje političke razvoje koji su smjerali u tom pravcu.

Ako detaljno istražujemo koje su snage stajale iza brutalnih, antikomunističkih, naglašeno antirepublikanskih i prefašističkih vodećih centara i organizacija 1919. godine i ranih dvadesetih godina tada se ispostavljala da su to prvenstveno bili magnati teške industrije, za njih vezane bankovne kuće i istočno alpski velikoposjednici čija je ekonomska situacija u mnogim točkama bila slična proizvođačima željeza i čelika (težnja za ekstenziviranjem rada, gubitak tvornica, manjkave mogućnosti eksporta). Senior rajnsko-vestfalskog rudarskog sindikata Kirdorf iz gelsenkirhenskog rudnika AG. imao je vodeću ulogu u svenjemačkom savezu koji je usprkos svojim mnogobrojnim slabostima ostao neke vrste ideologijskog glavnog sjedišta ekstremne reakcije. Reusch

⁵ Usporedi V. I. Lenjin, Zadaće proletarijata u našoj revoluciji u: Djela, sv. 24., Berlin 1959., str. 48.

iz Gutehoffnungshüttea (Hanielkonzern) istupao je kao mecena ultrareakcionarnih teoretičara i kao financijer terorističkih organizacija. Odlučan utjecaj na politiku njemačke nacionalne partije (DNP) vršili su Fritz Thyssen, bivši direktor Kruppa Hugenberg, vlasnik rudnika van den Kerkhoff, Reichert iz saveza njemačkih industrijalaca željeza i čelika, Brunk iz Gelsenberga AG., i razni predstavnici srednjonjemačkih i šlezijjskih rudnika. Stinnes, Vögler i direktor Kruppa Sorge sjedili su u frakciji Reichstaga njemačke narodne partije. Mjerodavni u desnom krilu centra bio je Florian Klöckner.⁶ U financiranju Kapp — puča u ožujku 1920. godine sudjelovali su, da spomenemo samo taj jedan primjer, njemačka banka (Deutsche Bank) (Direktor Michaleski), drezdenska banka (Dresdener Bank, direktor Nathan) nacionalna banka (Nationalbank, direktor Goldschmidt), srednjonjemačka kreditna banka (Mitteldeutsche Kreditbank, direktor Reinhardt), banka za trgovinu i industriju i komercijalna i diskontna banka (Bank für Handel und Industrie, Commerz — und Discontobank).⁷ Neposredno u predvečerje puča poslovni odbor svenjemačkog saveza bio je obaviješten da za ostvarenje planova diktature »novca sada ima dosta na raspolaganju, naročito u krugovima industrije, da se spasi što se još spasiti može«.⁸

Zagovaračima bezuvjetne politike puča i sile suprotstavili su se mnogobrojni gospodari koncerna novih industrija, koji su pledirali za izgrađivanje liberalne vladavinske metode. Najpoznatiji među njima je bio predsjednik AEG Rathenau koji se priključio demokratskoj partiji i založio se za socijalne i političke ustupke masama, za potpuno integriranje desnih socijaldemokratskih vođa u građansku državu i za manje rizičnu imperijalističku vanjsku politiku. Stajalište te grupe vrlo je pregnantno ocrtao general Groener koji je pripadao malom broju visokih oficira koji su preporučivali primjenu fleksibilnih političkih metoda. Aludirajući na to da je ekstremna reakcija pozvala na suzbijanje »marksizma« pod kojim je podrazumijevala kako revolucionarni tako i reformistički radnički pokret, Groener je pisao 1923. u jednom pismu Hindenburgu da nije »marksizam« to što treba suzbijati nego samo komunizam. Upotrebljavajući termin »socijalizam« za »socijaldemokraciju« on je zaključio da »socijalizam (marksizam) ne znači više opasnost za državu« te da je stoga najefikasnije da se komunizam suzbija »u savezu sa socijalizmom«.⁹

Nasuprot tome ranije djelomično poimence navedeni teški industrijalci i bankari razvijali su profašističku koncepciju »nacionalne diktature« koja bi trebala potisnuti ne samo komunistički pokret nego i reformističke organizacije. Tri mjeseca nakon završetka novembarske revolucije, u augustu 1919, kada su Pabst i Kapp osnovali »Nationale Vereinigung« (nacionalno ujedinjenje) svenjemački savez (Alldeutscher Verband) objavio je bez uvijanja, da će se njegov program »moći provesti samo pod nacionalnom diktaturom«.¹⁰ Takve izjave su se stalno ponavljale. Predsjednik ADV Class, je izjavio »Ljude treba najprije naviknuti na riječ diktature i na njen neodređeni sadržaj«.¹¹

⁶ Opširnije o tome usporedi Wolfgang Ruge, *Germanska monopolistička buržoazija i revolucionarni krizis 1919-1923.* gg. u: *Germanski imperijalizm*, Moskva 1965, str. 96.

⁷ Usporedi Centralni državni arhiv (dalje u tekstu: ZStA), Merseburg, Rep. 92, Kapp E II 5, Bl. 1 ff.

⁸ ZStA, Potsdam, Alldeutscher Verband, Nr. 125/1, Bl. 17.

⁹ Citat prema Reginaldu H. Phelps, iz *Ause den Groener-Dokumenten*, u: *Deutsche Rundschau*, 1950., H. 9, str. 740.

¹⁰ ZStA Potsdam, Alldeutscher Verband, Nr. 124, Bl. 40.

¹¹ Ebenda, Nr. 130., Bl. 7.

Izvan sumnje je da su reakcionarni monopolisti i njihovi politički eksponenti već 1919. i 1920. godine razmišljali o tome kako da se osigura »nacionalna diktatura« preko odgovarajuće masovne baze. Njihova glavna pažnja bila je ipk usmjerena prije svega na izradu akcijskog programa diktatorske vlade i organizacijske mjere za stvaranje građansko-ratnih gardi za provođenje planiranog terora. Spomenimo samo programatske zahtjeve Lüttvitza upućene Noskeu 1. 9. 1919. u kojima su na prvom mjestu zabrana štrajka, potiskivanje štampe,¹² te programatske točke svenjemačkog saveza, koje su formilirane 1920. god. po direktnim uputstvima industrijalaca, a koje točke su između ostaloga predviđale »najoštrije provođenje desetsatnog rada, nedjeljnog rada, krvavo suzbijanje štrajkova, radikalno pročišćavanje činovničkog kadra« i stvaranje žutih sindikata.¹³ Veliki industrijalci i bankari financirali su terorističke organizacije i građansko-ratne trupe, npr. »antiboljševističku ligu« oslobodilačke legije i »nacionalno ujedinjenje« za čije neposredno formiranje su bili najčešće određivani naročito reakcionarni oficiri proizašli iz novih republikanskih oružanih snaga, ali i to je često bilo također izravno u rukama Reichswehra. Premda se finacijski kapital stalno trudi da ne ostavi nikakve tragove subvencioniranja reakcionarnih organizacija, ipak se zna npr. za »antiboljševističku ligu« da je osnovana subvencijom od 500 milijuna koje su dali Stinnes, Mankiewitz, (Deutsche Bank), Borsig, Siemens, Deutsch i drugi.¹⁴

Jadni neuspjeh Kappovog puča zbog otpora radničke klase koja je djelovala jedinstveno osvijestio je zagovornike brutalnih metoda da su propustili stvoriti masovni pokret za podršku planirane diktature. Naglašavano u tucetima dokumenata svenjemačkog saveza, njemačke nacionalne partije, narodnih organizacija iz vremena nakon »slabo pripremljene stvari«¹⁵ kako je Class nazvao Kappov puč, da — kao što je opet predsjednik ADV formulirao — »čitava budućnost njemačke industrije ovisi o pravilnom odnosu između radnika i poduzetnika«. 1921. god. pisao je predsjednik zemaljskog saveza Merseburg njemačke nacionalne partije, vođa čeličnih kaciga Deusterberg, u jednom internom pismu da u dogledno vrijeme svaki novi desničarski puč mora biti bez ikakvih izgleda na uspjeh, jer će cjelokupno radništvo ponovno stupiti u generalni štrajk. »Ma kako to bilo žalosno«, nastavio je on, »mora se računati s tim činjenicama, i može se samo nadati da će ako se nastavi sitnim radom postupno uspjeti barem jedan dio radnika istrgnuti iz socijalističkih okova«. 17 O metodi tog sitnog rada čuli su se u njemačkoj nacionalnoj partiji glasovi da se ubuduće treba više oslanjati na liječnike, svećenike i učitelje tj. na one »koji govore jezikom naroda« i imaju pristup k narodu.¹⁸

U tom razvoju bilo je samo prirodno da se i inspiratori perfekcioniranja brutalnih metoda sve više i više interesiraju za one mnogobrojne desne radikalne grupe koje su, kao npr. Hitlerova NSDAP, povezivale svoju nacionalističku propagandu s dogovorenim socijalnom demagogijom. Ako su do sada samo beznačajni nacionalistički egzaltirani poduzetnici podupirali te grupe, sada su k njima pritjecale sume novca iz kasa velikih koncerna (npr. Borsiga,

¹² Usporedi Otto-Ernst Schüddekopf, *Das Heer und die Republik*, Hannover u, Frankfurt a.M 1955., str. 101 i dalje.

¹³ ZStA, Potsdam, Alldeutscher Verband, Nr. 125/2 Bl. 20, 25.

¹⁴ Usporedi Eduard Stadler, *Als Antibolschewist 1918/19.*, Düsseldorf 1935., str. 47.

¹⁵ ZStA, Potsdam, Alldeutscher Verband, Nr. 125/2, Bl. 8.

¹⁶ Isto tu, Nr. 129, Bl. 25.

¹⁷ ZStA, Potsdam, Deutschnationale Volkspartei, Nr. 4, Bl. 42.

¹⁸ Isto tu, Br. 3, Bl. 231.

privremeno povući u rezervu. Konjunktura je poboljšala gospodarski položaj svih grana industrije, tako da se slobodan prostor za materijalne ustupke radničkoj klasi i drugim radnim ljudima povećavao, a mnogim industrijalcima je i »premijsa sigurnosti« u obliku ograničenih socijalnih povlastica države izgledala snošljiva. Parlamentarni sistem se učvrstio i činilo se da je na dulje vrijeme u stanju relativno bez rizika osigurati daljnju stabilizaciju imperijalističkog poretka. Reformistički radnički pokret je privučen za aktivnu podršku građanskoj državi, a borbena snaga komunističke partije koja se u tijeku nove orijentacije u uvjetima revolucionarne oseke morala razračunavati sa sektaškim strujanjima u vlastitim redovima morala je privremeno oslabiti. Uz to liberalna vladavinska metoda odgovarala je i vanjskoj politici imperijalističke Njemačke, koja se prikrivala ljubavlju za mir i najprije smjerala na postupno ponovno zadobivanje položaja Njemačke kao velike sile.

U razdoblju revolucionarne poratne krize mnogi magnati ugljena i čelika bili su u načelu za brutalne metode, a ipak su s obzirom na jakost radničkog pokreta pledirali za privremeno paktiranje sa socijaldemokracijom i time za privremeno zadržavanje parlamentarnog sistema, a sada, kad je počela relativna stabilizacija kapitalizma također se jedan niz teških industrijalaca zalagao za trajno desnih socijaldemokratskih vođa u državu, te za dugoročno perfekcioniranje fleksibilne metode vršenja vlasti. Primjereno je bilo u vezi s tim držanjem zamjenika predsjednika kraljevskog saveza njemačke industrije Silverberga koji je bio na vrhu najvećeg svjetskog koncerna mrkog ugljena a između ostaloga je sjedio u više od 40 nadzornih odbora rudarskih poduzeća, banaka, osiguravajućih društava, tvornica mašinskih industrija. U jednom govoru 1926. godine Silverberg je izjavio da se osnovna linija politike mora sastojati u tome da se socijaldemokraciji dade mogućnost da »zajedno s poduzetništvom i pod njegovim vodstvom Njemačku i njemačku ekonomiju opet dovede do uspjeha i procvata«. ²³

Silverbergova izlaganja su njegove kolege primili djelomično odobravajući a djelomično otklanjajući. Protiv načelnog izjašnjavanja za dobro uvježbanu parlamentarističku metodu vladanja okrenuli su se prije svega industrijalci rudnika Thyssen i Reusch. Da bi se naoružala za buduće krizne situacije, pokušala je grupa teških industrijalaca — kojoj su osim dva navedena pripadali također Kirdorf i (nešto kasnije) Vögler — udahnuti novi život fašizmu a posebno Hitlerovoj NSDAP. Od velikog značenja bio je u vezi s tim susret Hitlera i Kirdorfa 1927. godine, tajni memorandum koji je nacistički šef sastavio nakon tog razgovora, a koji je Kirdorf poslao mnogim reakcionarnim industrijskim kapitenima, ²⁴ te savjetovanja Hitlera sa sve više rastućim brojem industrijalaca, održana sukcesivno. S takvom orijentacijom ka direktnoj suradnji teške industrije i nacističke partije, koja je naravno išla pod ruku s pojačanim financiranjem NSDPA od strane vlasnika rudnika bile su još naglašenije sve one odrednice njemačkog fašizma na osnovi kojih je, pošto je na njega bila prenesena vlast okvalificiran kao »*otvorena teroristička diktatura najreakcionarnijih, najšovinističких, najimperijalističких elemenata finansijskog kapitala*«. ²⁵

²³ Veröffentlichungen des Reichsverbandes der Deutschen Industrie, 1926, H. 32, str. 64.

²⁴ Usporedi Adolf Hitler, Der Weg zum Wiederaufstieg, objavio Henry Ashby Turner jr. u: The Journal of Modern History vol. 40, 3/1968, str. 153, i dalje.

²⁵ Georgi Dimitrov, Ofanziva fašizma i zadaće Komunističke internacionale u borbi za jedinstvo radničke klase protiv fašizma, str. 87.

Thyssena).¹⁹ U jednom njemačkom nacionalnom izvoru konstatiralo se krajem 1922, »da sjevernonjemačka industrija najveću nadu polaže u Hitlerov pokret i da će se on svim sredstvima podupirati.«²⁰ Pod utjecajem marša talijanskih fašista na Rim učvrstilo se također uvjerenje među njemačkim reakcionarima da se pokretu za »nacionalnu diktaturu« mora oduzeti izvorna junkersko-veliko buržoaska ekskluzivnost i da mu se mora stvarati široka masovna baza. U jednoj odluci izjavili su sjeverno-rajnsko-vestfalski industrijalci željeza početkom listopada 1923, da su potrebni »ljudi jake volje i svjesni cilja... koji uživaju povjerenje naroda.«²¹

Istodobno je bila ipak upravo među krugovima industrijalaca velika suzdržanost prema pseudosocijalističkoj demagogiji NSDAP-a i drugih fašističkih grupa. Pribojavali su se da bi nacističke pristaše obrađene s antikapitalističkim frazama mogle jednog dana preko svojih vođa ozbiljno shvatiti borbu protiv koncerna i trustova. S druge pak strane sumnjalo se u učinkovitost te demagogije. Stoga je javio Class svom prijatelju u savezu Tafelu da su razni veliko-industrijalci na koje se on obratio odbili financiranje nacističke partije s obrazloženjem »da Hitlerov pokret poprima isti razvoj kao i svi dosadašnji tzv. nacionalsocijalistički pokušaji: ne dobija iz radništva priliv u mjeri vrijednoj spomena.«²²

To suzdržavanje i izvanredno rasipanje mladog, fašističkog pokreta koji se sastoji od rivalizirajućih grupa, doprinijeli su tome da njemački fašizam na vrhuncu revolucionarne poslijeratne krize nije posjedovao udarnu snagu potrebnu da nadvlada radnički pokret i da je stoga samo jedan dio frakcije imperijalističke buržoazije smatrao fašizam puzdanim organom vršenja vlasti, i to dio one frakcije koja se zauzimala za brutalne metode. Doduše, NSDAP je u Bavarskoj već zabilježila utjecaj na mase ali ipak su npr. pokušaj puča od 1. 5. 1923, i još više Hitlerov puč u mjesecu studenom pokazali da fašisti nemaju nikakve šanse da se probiju do radničke klase koja se nalazila u revolucionarnom vrenju. Zagovornici politike sile morali su se zadovoljiti ustavno vojnom diktaturom generala von Seeckta, koja je pod postojećim uvjetima imala tu prednost da su je zagovarale i one grupe monopolne buržoazije koje su se zalagale principijelno za jednu fleksibilniju metodu.

Najreakcionarnije snage imperijalističke buržoazije su iz događaja od 1920. i 1923. godine izvukle odgovarajuće zaključke. Oni se nisu odnosili samo na spoznaju da i diktatura treba masovnu bazu. Više ili manje jasno se spoznalo da se takva masovna baza mora svjesno i bez rasipanja snaga stvarati već mnogo prije krizne situacije. Isto tako se spoznalo da fašizam nema šansi da prodre u radničku klasu i da se stoga mora orijentirati na sitnoburžoasku masovnu bazu. Bilo je na kraju jasno da se može izgraditi diktatura samo ako radništvo pod reformističkim utjecajem slijedi parole mirovanja svojih vođa i da je stoga nužno u određenom stupnju sačuvati privid pravne državnosti. Upravo iz tog razloga je Hitler u septembru 1930. godine pred kraljevskim sudom položio svoju ozloglašenu »zakletvu legalnosti«.

Objektivni ekonomski i politički razvoj nakon 1924. ipak nije najprije pogodovao porastu fašizma. Zagovornici brutalne metode buržoazije morali su se

¹⁹ Usporedi između ostalog Walter Görnitz/Herbert A. Quint, Hitler. Eine Biographie, Stuttgart 1952., str. 168, 198.

²⁰ ZStA, Potsdam, Deutschnationale Volkspartei, Nr. 26, Bl. 45.

²¹ Citat prema »Vossische Zeitung« od 6. 10. 19 3. (br. 473)

²² ZStA, Potsdam, Alldeutscher Verband, Nr. 467/3, Bl. 215.

Premda su se Hitlerovi susreti u slijedećim godinama i susreti i ostalih nacističkih vođa s mjerodavnim gospodarima monopala držali u strogoj tajnosti, ipak postoje mnogobrojna pismena svjedočanstva o takvim razgovorima. Spomenimo samo Hitlerove susrete s »vodećim ličnostima industrije« u godinama 1927, i 1931,²⁶ koje je organizirao Kirdorf, kružna putovanja kroz Njemačku koja su Hitlera vodila 1931. godine do »mjerodavnih ličnosti privrede«,²⁷ razgovor Edmonda Stinnesa s nacističkim šefom od 9. 7. 1931, koji razgovor je taj veliki industrijalac pismeno rezimirao,²⁸ Hitlerovo predavanje u düsseldorfskom industrijskom klubu 27. 1. 1932,²⁹ te njegova savjetovanja s vrhovima ujedinjenih čeličana (Thyssen, Vögler, Poensgen) u istom mjesecu.³⁰

Od 1927. godine bili su smušeni malograđanski ekonomski teoretičari NSDAP-a jednim potezom pera postepeno potisnuti u pozadinu i antikapitalistički obojeni program partije od 25 točaka od 24. 2. 1920, koji je u početku važio kao »neoboriv« bio je revidiran u odlučnim točkama.³¹ 1927. godine Otto Dietrich, koji je preko svog tasta Gronca (izdavača »Rajnsko-vestfalskih novina« Glasila teške industrije) održavao uske veze s industrijskim kapitenima rurske oblasti pristupio je NSDAP-u i popeo se vrlo brzo za ekonomsko-političkog Hitlerovog savjetnika. 1931. godine prišao je nacističkoj partiji i dugogodišnji glavni urednik »Berliner Börsen Zeitung« Funk, i po nalogu partije izdavao »Ekonomsko politički informativni bilten NSDAP-a« čija se zadaća u bitnosti sastojala u tome da kroz razmjenu mišljenja oko 60 ekskluzivnih abonentata biltena utvrđuje zajedničku političku i ekonomsko-političku liniju koju fašističko vodstvo treba da realizira. Abonentima su pripadali između ostalih Diehn (Deutsches Kalisyndikat), Duisberg (IG-Farben-Konzern), Kellermann (Gutehoffnungshütte), Thyssen, Vögler, Poensgen, Krupp, Reinhart (Commerz- und Privat-Bank), Stauss (Deutsche Bank), Tengelmann (Essener Steinkohlen AG), Winterfeld (Siemens & Halske).³² Sličnu funkciju imao je »Krug prijatelja privrede« (kasnije »Krug prijatelja Himmler«) koji je po Hitlerovom nalogu osnovao industrijalac Keppler 1931. godine. Tom krugu su između ostalih pripadali vodeći suradnici Flickovog koncerna, Emil Helfferich (Hapag), Vögler, Hecker (Ilseder Hütte), Meyer (Dresdener Bank).³³

Cinjenica da su se tim gremijima priključili i (premda dijelom još drugoklasni) predstavnici elektrotehničke i kemijske industrije pokazuje u kojoj su se mjeri sada pri pogoršanju gospodarskog položaja, zaoštavanju klasno borbene situacije i sve veće bespomoćnosti parlamentarističkog vladavinskog mehanizma počeli i nekadašnji zagovornici liberalne metode zalagati za prakticiranje perfekcionirane sile. Simptomatična za tu promjenu stajališta je Schachtova karijera (prvotno Drezdenska banka) koji se bio nakon revolucije u mjesecu studenome neko vrijeme priključio demokratskoj partiji, a zatim postupno išao nadesno, koji je od svog prvog susreta s Hitlerom i Göringom

²⁶ Usporedi »Rheinisch — Westfälische Zeitung«, 28. 7. 1935.

²⁷ Usporedi Otto Dietrich, Mit Hitler in die Macht, München 1934.

²⁸ Usporedi Weltherrschaft im Visier, izdao Wolfgang Schumann, Ludwig Nestler i drugi, Berlin 1975., str. 221. i dalje.

²⁹ Usporedi Vortrag Adolf Hitlers vor westdeutschen Wirtschaftlern.

³⁰ Manfred Weissbecker, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei u: Die bürgerlichen Parteien in Deutschland, izdao Dieter Fricke, sv. II, Leipzig 1970., str. 408.

³¹ Usporedi npr. izjavu NSDAP od 13. 4. 1928., u Ernst Deuerlein (Hg.), Der Aufstieg der NSDAP in Augenzeugenberichten, Düsseldorf 1968., str. 292.

³² Albert Norden, Lehren deutscher Geschichte, Berlin 1950., str. 88.

³³ Klaus Drobisch, Der Freundeskreis Himmler, u: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1960., H. 2 str. 309 i dalje.

u januaru 1931. godine, po vlastitim riječima sve poduzimao da naciste dovede na vlast³⁴ i već prije 1933. fungirao kao najvažniji Hitlerov ekonomski savjetnik³⁵ a u prvim godinama nakon zauzimanja vlasti njemačkih fašista obavljao je najviše dužnosti u vladi.³⁶

Zahvaljujući stalno povećanom financijskom, organizacijskom i ideologijskom podupiranju od strane sve širih krugova financijskog kapitala mogla je NSDAP od 1928. bilježiti novi polet. Stvarane su različite podorganizacije NSDAP a, među njima fašistički naknadni sindikat NSBO (Nationalsozialistische Betriebsopposition), osnivane su dnevne novine (1929. već 50), pojačano izgrađivanje terorističke formacije partije (SA i SS) i postizavane prve izborne pobjede nakon revolucionarne poslijeratne krize (u listopadu 1929. u Badenu, u prosincu 1929. u Thüringenu, u lipnju 1930. u Sachsenu, u rujnu 1930. u izborima za Reichstag).

S tim uspjesima iskazala se fašistička partija pred svojim nalogodavcima kao sposobna za akciju i upotrebljiva politička snaga. Sve neprikrivenije izjašnjavali su se reakcionarni industrijalci i bankari sada i u javnosti za brutalnu metodu i za fašizam. U prosincu 1929. godine izjavio je predsjednik saveza saskih industrijalaca Wittke na zboru članova saveza njemačke industrije Reicha da se mora »odredbama« stvoriti stanje koje nam manjkavo zakonodavstvo ne može stvoriti.³⁷ Kada je na istom zboru jedan drugi govornik zahtijevao drakonske mjere protiv radničkog pokreta bio je prekidano povlađujućim povicima »bravo« i »Musolini!«.³⁸ Godinu dana kasnije stavio se Thyssen pred glavnim odborom saveza Reicha gotovo bez ograničenja na stranu nacističke partije.³⁹

To naravno nije značilo da se imperijalistička njemačka buržoazija bez suzdržavanja neposredno nakon prvih spektakularnih uspjeha nacista odlučno stavila na stranu fašističke partije. Nipošto. Proces priklanjanja raznih monopolnih grupa i pojedinih zastupnika koncerna fašizmu, koji je bio završen tek nakon preuzimanja vlasti od strane Hitlera 1933, protjecao je izvanredno komplicirano i protivurječno. Budući da je bila odlučna faza pripremanja fašističke diktature i k tome razdoblje čije je istraživanje od posebnog značenja za borbu protiv fašizma, povijesna znanost Njemačke Demokratske Republike se intenzivno bavila tim procesom.⁴⁰ Rezultati tih istraživanja ne mogu

³⁴ Usporedi Hjalmar Schacht, 76 Jahre meines Lebens, Bad Wörishofen 1959, str. 352.

³⁵ Usporedi npr. Fritz Klein, Neue Dokumente zur Rolle Schachts bei der Vorbereitung der Hitlerdiktatur, u Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1957, H. 4, str. 818 i dalje.

³⁶ Usporedi Wolfgang Ruge, Zu den Auseinandersetzungen in der herrschenden Klasse des faschistischen Deutschlands 1936, u Jahrbuch für Geschichte, 1974 sv. 10, str. 541 i dalje.

³⁷ Veröffentlichungen des Reichsverbandes der Deutschen Industrie, Nr. 49, S. 38.

³⁸ Isto, str. 41.

³⁹ Usporedi Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, hg. vom Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin 1966, Bd. 4, S. 266.

⁴⁰ Wolfgang Ruge, Deutschland 1917–1933, Berlin 1974; Manfred Weissbecker, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, u: Die bürgerlichen Parteien in Deutschland, Bd. II; Eberhard Czichon, Wer verhalf Hitler zur Macht? Köln, 1967; Kurt Gossweiler, Die Rolle des Monopolkapitals bei der Herbeiführung der Röhm – Affäre, phil. Diss., Berlin 1963; isti, Grossbanken-Industriemonopole-Staat, Berlin 1971; Fritz Klein, Zur Vorbereitung der faschistischen Diktatur durch die deutsche Grossbourgeoisie (1929–1932), u: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1953., H. 6, S. 872 i dalje.; Joachim Petzold, Der Staatsstreich vom 20. Juli 1932. in Preussen, u: isto, 1956, H. 6, S. 1146 i dalje; Jürgen Kuczynski, Die Barbarextremster Ausdruck der Monopolherrschaft in Deutschland, u: isto, 1961, H. 7, S. 1484 i dalje; Gerhard Volkland, Hintergründe und politische Auswirkungen der Gelsenkirchen-Affäre im Jahre 1932, u: isto, 1963, H. 2, S. 289 i dalje; Kurt Gossweiler, Die Vereinigten Stahlwerke und die Grossbanken, u: Jahrbuch für Wirtschaftsge-schichte, 1965, T. IV, S. 11 i dalje; Manfred Weissbecker, Zur Herausbildung des Führerkults in der NSDAP 1966, S. 115 i dalje; Kurt Gossweiler (Alfred Schlicht, u: Monopole und Staat in Deutschland 1917–1945, Berlin; Junker und NSDAP 1931/32, u: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1967, H. 4, S. 644 i dalje; Wolfgang Ruge, Die »Deutsche Allgemeine Zeitung« und die

se ovdje iscrpno prikazati već zbog pomanjkanja prostora. Moraju se ipak istaći neka pitanja koja su u tom procesu igrala naročitu ulogu.

Razlog za djelomično oklijevajuće priklanjanje monopolista Hitlerovom fašizmu bio je u strahovanju da fašističko vodstvo neće biti u stanju održati svoja obećanja u pogledu potpunog obespravljenja radnika i razbijanja radničkog pokreta, te da bi nacističkom propagandom antikapitalističke pučističke i aktivirane mase mogle staviti Hitlera i njegove suradnike pod pritisak ili da bi ih malograđanski revolucionari mogli svrgnuti. Nije slučajno da je »Deutsche Allgemeine Zeitung« koji je pripadao konzorciju teških industrijalaca, velikih brodovlasnika i bankara, 7. marta 1932. pisao: »Otvoreno rečeno: nama na nacionalsocijalizmu mnogo više imponira njegov nacionalizam nego njegov socijalizam... Zabrinutosti su utoliko opravdane ukoliko nastaje pitanje da li će nacionalsocijalizam u času političkog potvrđivanja biti u stanju odvratiti demagogijom zadojene gomile pristaša.« Takve bojazni gajio je i generalitet Reichswehra čiji govornik general Schleicher je izjavio da se »nacionalni dio« fašističkog programa može potpisati, ali s obzirom na »socijalni dio« da je »bilo kakav optimizam posve na krivom mjestu.«⁴¹

U uskoj vezi s time mnogi vrhovi imperijalističke buržoazije smatrali su uputnim da u buduću Hitlerov režim ugrade određena »osiguranja« putem sudjelovanja nenacističkih reakcionara u vlasti. Pri tome se mislilo, među ostalim, na neposredno sudjelovanje predstavnika koncerna (tzv. »stručnjaka«) ili visokih oficira u vladi na uvođenje monarhije pozivanjem Hohenzollerna ili proglašenjem Hindenburga namjesnikom Reicha. S mnogih strana su također preporučivali da se u antiparlamentarnu koalicionu vladu koju je vodio Hitler i druge nacističke vrste uzmu zastupnici njemačke nacionalne partije ili desnog krila centra.

Pitanje mirnog funkcioniranja fašističke diktature u interesu monopolnog kapitala nije se moglo odvojiti od pitanja što je moguće bezrizičnije uspostave nasilne vladavine. Tu je prije svega bio u pitanju način i vremenski plan razgrađivanja građanskog parlamentarizma, metode produbljivanja rascjepa u radničkom pokretu i efektivna sredstva provođenja politike mirovanja koju su inaugurirali desni socijaldemokratski i sindikalni vođe. Politička struktura vajmarske države kao prezidijalne republike s mnogobrojnim malim partijama pogodovala je razvoju koji je u momentu izlaženja socijaldemokratske partije iz vlade i faktičke nemogućnosti rada Reichstaga vodio do instaliranja prezidijalne vlade. Prezidijalni režim koji su novine »Deutsche Allgemeine Zeitung« procijenile kao »pretpod nacionalne diktature« koja je trebala narod priviknuti na diktaturu⁴² zagovarale su gotovo bez iznimke sve frakcije buržoazije. Nastale su ipak razlike u mišljenju kako o karakteru te diktature tako i o času kada bi tu diktaturu trebao zamijeniti otvoreni fašistički režim. U pogledu karaktera nije bilo pitanje samo o političkim i socijalno-političkim mjerama

Brüning-Regierung u: isto, 1968, H. 1, S. 19 i dalje; Werner Müller/Jürgen Stockfisch, Die »Veltenbriefe« — eine neue Quelle über die Rolle des Monopolkapitals bei der Zerstörung der Weimarer Republik, u: isto, 1969, H. 12, S. 1565. — Treba također ukazati na brojne rasprave sovjetskog historičara L. I. Gincberga, naročito na njegovu monografiju Na puti v imperskuju kanceljariju, Moskva 1972.

⁴¹ Citirano prema Thilo Vogelsang, Neue Dokumente zur Geschichte der Reichswehr 1930—1933, u: Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1954, H. 2, S. 406.

⁴² Citirano prema Fritzu Kleinu, Zur Vorbereitung der faschistischen Diktatur durch die deutsche Grossbourgeoisie, S. 895 i dalje.

koje je trebalo poduzeti (zabrana revolucionarnih organizacija, razbijanje tarifnog prava i slično), nego i o tome da se desni socijaldemokratski vođe koji su se odlučno zalagali za toleriranje prezidijalnog kabineta na ovaj ili onaj način trebaju pridobiti za »suradnju«. Dok je Brüning npr. izjavljivao da se »ukidanje socijalne politike može lakše provesti sa socijaldemokracijom nego s desnima«⁴³ dotle su ekstremno reakcionarni monopolisti smatrali da treba otpustiti sve socijaldemokratske vođe. Na njihovu inicijativu stvorio se 20. srpnja 1932. s Pape novim državnim udarom u Pruskoj ogleadni slučaj za takvo otpuštanje, koji je ujedno trebao biti tekst koliko će mase pod reformističkim utjecajem slijediti vođe koje će pozvati na kapitulaciju i kakve bi šanse postojale za ostvarivanje efikasnog akcijskog jedinstva između komunista i socijaldemokrata.

Zastupnici elektrokoncerna i kemijskih koncerna koji su bili manje pogodeni gospodarskom krizom nisu se, naprotiv, naročito žurili s prevođenjem prezidijalnog režima na otvorenu diktaturu. Bili su mišljenja da si moraju ostaviti vremena da iskušaju pouzdanost nacističkih vođa i da izmjere mogućnosti otpora radničke klase. Osim toga bili su uvjereni da bi oni svoje položaje unutar cjelokupne monopolne buržoazije mogli učvrstiti zbog relativne manje opasnosti krize i na taj način znatnije utjecati na fašističku gospodarsku politiku. Osim toga mogli su odugovlačiti s uspostavljanjem otvorene diktature s obrazloženjem da bi ta diktatura imala više izgleda kad bi počela funkcionirati tek nakon što se prekorači najniži stupanj gospodarske krize.

Nasuprot tome rudarski koncerni, veliki brodograditelji i brodovlasnici i ostali poduzetnici koji su od 1931. bili upućeni na neposredne državne subvencije silili su na brzo skretanje od prezidijalnog kursa. Tako su novine »Deutsche Allgemeine Zeitung« već u oktobru 1931. pisale da »je sistem naredbi u slučaju nužde koji je neko vrijeme mogao biti izvršno pomoćno sredstvo državne uprave... sam od sebe prestao.«⁴⁴ A jedan od suvlasnika novina, bankar Bernhard izjavio je u istom mjesecu: »Neće biti bolje sve dok ne dođe konačno jedan momak koji će s bezobzирnom energijom provoditi ono što se spozna kao ispravno.«⁴⁵

Sto se više približavao čas pozivanja Hitlerove vlade, to su postajala oštrijima razmimoilaženja među monopolnim grupama o pojedinostima gospodarskog programa koji je trebao realizirati fašizam. Kako su drsko barem oni najjači šefovi koncerna spekulirali pri tom o tome da će moći fašističkoj vladi propisati program vidi se između ostaloga iz jednog Thyssenovog pisma poslovođi saveza teške industrije za čuvanje gospodarskih interesa Rheinlanda i Westfalije Schlenkeru. »Složimo li se oko Hitlera kao kancelara...« pisao je Thyssen, »tada vjerujem, ... da ćemo se također moći složiti o ciljevima njegove politike.«⁴⁶

Izvanredno komplicirana borba rivalskih grupacija monopolnog kapitala, a koje su opet bile povezane zajedničkim djelomičnim interesima oko Hitle-

⁴³ Citirano prema Wolfgangu Ruge, Die »Deutsche Allgemeine Zeitung« und die Brüning – Regierung, S. 36.

⁴⁴ Citirano prema istom, S. 41.

⁴⁵ Citirano prema Fritzu Kleinu, Zur Vorbereitung der faschistischen Diktatur durch die deutsche Grossbourgeoisie, S. 901.

⁴⁶ Citirano prema Kurtu Gossweileru, Die Rolle des Monopolkapitals bei der Herbeiführung der Röhm-Affäre, S. 348.

rovog vladinog programa u posljednja tri do četiri mjeseca pred njegovim pozivanjem za kancelara Reicha, još nije dovoljno istražena. Razlog je prije svega što su akti koncerna iz tog vremena jedva pristupačni istraživanju. Ipak se već danas može dokazati da su najaktivniju ulogu u toj borbi igrale grupe ujedinjenih tvornica čelika koje su predvodili Thyssen i Schacht i grupe banaka koje su bile s njima povezane, koje su u nacističkom vodstvu imale u Göringu povjerljivog čovjeka. Druga frakcija gruparala se oko IG Farben i nekih direktora Njemačke banke i oslanjala se neko vrijeme na Gregora Strassera. Ta grupa zahtijevala je prije svega promjenu sindikata u državne sindikate i realiziranja opsežnog programa pribavljanja posla. Slijedeća grupa kojoj je pripadao i Papen obuhvaćala je Hugenerga, njemu bliske teške industrijalce te jedan dio istočnoelpskih junkera.⁴⁷ Kao rezultat svih tih međusobno isprepletenih svađa oko spomenutih i niza drugih pitanja iskristaliziralo se konačno shvaćanje o modalitetima i času prenošenja vlasti na Hitlera, koje shvaćanje je sadržano u ozloglašenoj pismenoj molbi Hindenburgu od novembra 1932. godine. Tu su pismenu molbu izričito potpisali kako je poznato Schacht, Thyssen, Helfferich, Hecker, Rosterg, veliki brodovlasnici Woermann, Beindorff, Witthoefft, bankari Schröder i Reinhart, vođa zemaljskog saveza grof Kalckreuth i izričito zagovarali Vögler, Reusch i Springorum.⁴⁸ Drugi mjerodavni monopolisti izjasnili su se naknadno solidarnima s tom pismenom molbom. Tako Krupp nije govorio samo za sebe kad je u aprilu 1933. izjavio: »Politički razvoj susreće se sa željama koje smo ja sam i predsjedništvo (saveza njemačke industrije Reicha) već dugo gajili.«⁴⁹

Ako se marksističkim historičarima katkada prebacuje da nediferencirano govore o velikoindustrijalcima i monopolnoj buržoaziji, tada ranije (u bilješci 40) navedeni radovi pokazuju da su takva okrivljenja posve neutemeljena. Ipak je poučno da zastupnici vladajuće klase u svojim retrospektivnim izvještajima o političkom razvoju koncem 1932. i početkom 1933. također govore o privredi kao činiocu koji jedinstveno djeluje. Bankar Schröder izjavio je npr. pred istražnim organima internacionalnog vojnog suda u Nürnbergu 1945. o situaciji u Njemačkoj u prosincu 1932.: »Privrednici su željeli vidjeti jednog jakog vođu u Njemačkoj na vlasti. Zajednički interes privrede sastojao se u strahu od boljševizma i u nadi da će nacionalsocijalisti jednom na vlasti uspostaviti stalnu postojanu političku ili gospodarsku podlogu u Njemačkoj. Daljnji zajednički interes bila je želja da se Hitlerov gospodarski program pretvori u djelo, pri čemu je bitna točka bila u tome da privreda treba sama upravljati.«⁵⁰

Posve slično izjasnio se predstavnik visoke ministerijalne birokracije državni sekretar Meissner koji je sudjelovao u svim pregovorima o imenovanju Hitlera. »U privredi«, izvještava u svojim memoarima, »nadamo se naročito da će ideja besklasne narodne zajednice, koju je Hitler unio u radništvo kojim

⁴⁷ U vezi s tim kompleksom usporedi također Wolfgang Ruge, Hindenburg, *Porträt eines Militaristen*, S. 456 i dalje.

⁴⁸ Citirano prema: *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof, Nürnberg 1945/46, Nürnberg 1949*, Bd. 35, S. 26.

⁵⁰ Citirano prema: *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, Bd. 4, S. 606.

je vladala misao klasne borbe, prevladati dotadašnji marksistički internacionalni socijalizam i time izagnati prijeteću opasnost boljševiziranja.«⁵¹

I te izjave o uspostavi fašističke diktature, koje potječu iz »posvećenih« krugova potvrđuju, iako ne namjerno, činjenice koje je utvrdila marksistička povijesna znanost da su fašizam kao perfekcionirana, na antikomunizam i na nasilje orijentirana metoda imperijalističke buržoazije koncipirali najreakcionarniji monopolisti, da je bio pripremljen odgovarajućim uzgojem nacionalističkih masovnih organizacija i konačno da je realiziran prenošenjem vlasti na nacističke vođe.

---

⁵¹ Otto Meissner, Staatssekretär unter Ebert-Hindenburg-Hitler, Hamburg 1950, S. 276.